

49. Запішыце па 3 назвы гарадоў або краін, якія пачынаюцца:

а) з галоснага гукa (*Ашмяны, ...*);

б) з літары, што абазначае два гукі (*Ельск, ...*).

50. Прачытайце тэкст. Назавіце словы, якія з’яўляюцца сродкамі сувязі сказаў.

Смачная вада

Алёна імчалася да калодзежа. Ёй здавалася, што з першага пасля доўгай ночы вядра вада самая смачная. Дзяўчына з усмешкай даставала вядро з глыбокага калодзежа. Спыраша Алёна гучна пацягвала губамі вадзіцу, прылёгшы грудзмі на край вядзерца. Затым трымала ў роце некалькі хвілін, нібы смакавала, а пасля паціху глытала (*Паводле Э. Бядулі*).

Выпішыце з тэксту словы, у якіх тры галосныя гукі. Укажыце, на якія галосныя гукі падае націск.

У з о р: *Алёна* [о].

Якімі словамі вы апісалі б смак калодзежнай вады?

§ 9. Вымаўленне і правапіс галосных о, э, а

51. Прачытайце тэкст. Да якога тыпу ён належыць? Абгрунтуйце сваю думку.

Белка і Зорка

Бабуля налівае ў даёнку цёплай вадзіцы і выходзіць на падворак:

— Белка, Зорка!

Кароўкі, выцягнуўшы шыі, бягуць да бабулі.

У Белкі галава пакрыта густымі шарсцінкамі. Вочы вялікія — па яблыку. Над імі ўзлятаюць чорныя вейкі, быццам крылы маладога шпачка. Шырокая грудзіна нібы перавязана

белым ручніком, а на нагах быццам светлыя шкарпэткі* — таму і Белка.

Зорка чырвоная, як восеньскае неба на захадзе. Вочы прыгожыя, ветлівыя. Рожкі невялікія, светлыя, нібыта рогі месяца-маладзіка*. На лбе светлая плямка — вось і Зорка (*Паводле М. Бусько*).

Растлумачце правапіс выдзеленых літар.

Знайдзіце ў тэксце слова, што мае значэнне ‘пасудзіна, у якую до-яць малако’.

Успамінаем і паўтараем

52. Сфармулюйце правіла напісання галосных *о, э, а*, вусна запоўніўшы пропускі ў тэксце.

Літары ... звычайна пішуцца пад націскам. Гукі [о], [э] не пад націскам пераходзяць у гук [..]. Тады замест літар *о, э* пішацца

Праілюструйце правіла прыкладамі з тэксту «Белка і Зорка».

Літары *о, э* звычайна пішуцца пад націскам: *пóшта, дрэ́ва*.

Не пад націскам замест *о, э* пішацца *а*: *паштальё́н, драўля́ны*.

Пераход [о], [э] не пад націскам у [а] называецца аканнем.

53. Прачытайце верш. Вызначце яго тэму.

Зорны дождж

Жнівень патыхае хлебам.

Значыць,

Не бываць бядзе.

А са жнівеньскага неба

Ноччу зорны дождж ідзе.

Рассыпаюць іскры зічкі,
Стрымгалоў* на дол ляцяць.
Месяц малады з крынічкі
Ціха стаў ваду каўтаць*...
В. Лукаша.

Знайдзіце ў вершы радкі, якімі можна растлумачыць сэнс прыказкі «Жнівеньскі дзень год корміць».

Да выдзеленых слоў падбярэце і запішыце такія аднакаранёвыя словы, каб назіралася чаргаванне галосных гукаў [o] — [a]. Падкрэсліце ў словах літары, напісанне якіх адпавядае правілу «Праваліс галосных *о, э, а*».

Чаму, на вашу думку, зорка, якая падае, называецца зічкай?
Падбярэце сінонім да слова *патыхае*.

Арфаграма — гэта напісанне, якое выбіраецца з некалькіх магчымых і патрабуе прымянення арфаграфічнага правіла або звароту да арфаграфічнага слоўніка.

Калі ў слове ёсць выбар варыянтаў напісання (*о* ці *а*, *е* ці *я*, *у* ці *ў*), значыць, ёсць і арфаграма.

Напрыклад, у слове *вадзіца* літара *а* з’яўляецца арфаграмай. Яе напісанне падпарадкоўваецца правілу: не пад націскам замест *о* пішацца *а* (*вобны* — *вадзіца*).

54. Прачытайце словы, прыведзеныя ў табліцы.

З лацінскай мовы	З грэчаскай мовы	З французскай мовы
экв ^а тар тэры ^а торыя	эп ^а ха тэрм ^а метр	энцыклапéдыя гардэро́б

Чаму ў гэтых словах не пад націскам захоўваецца літара *э*?

У пачатку і ў сярэдзіне некаторых іншамоўных слоў не пад націскам вымаўляецца гук [э], пішацца літара *э*: *экза́мен, экску́рсія, дэ́льфі́н, рэспу́бліка*. Правапіс такіх слоў трэба правяраць па слоўніку.

У словах славянскага паходжання (з рускай, украінскай, польскай і іншых моў) і ў словах, даўно запазычаных з неславянскіх моў (лацінскай, грэчаскай, французскай, італьянскай і інш.), не пад націскам пішацца літара *а*: *жамчу́жына, а́драс, рамо́нт, сакрэ́т*.

Канцавыя ненаціскныя часткі *-эр, -эль* у іншамоўных словах перадаюцца як *-ар, -аль*: *камп'ю́тар, пры́нтар, шніца́ль*.

Але ў імёнах і прозвішчах людзей, геаграфічных назвах захоўваюцца *-эр, -эль*: *гора́д Манчэ́стэр, кампа́зітар Генде́ль*.

55. Прачытайце словы. На якой падставе яны аб'яднаны ў групы? Дапоўніце кожны слупок слоў уласнымі прыкладамі.

чарніцы	лідар	жэтон
сардэчны	кратар	рэцэпт
шаптаць	світар	эпідэмія
паштоўка	ордар	дэталё

Сярод прыведзеных слоў знайдзіце прыметнік. Складзіце з ім два словазлучэнні «прыметнік + назоўнік», каб прыметнік ужываўся ў прамым і пераносным значэннях.

56. Спішыце сказы, устаўляючы замест кропак літары *о, э* ці *а*. Растлумачце правапіс слоў з прапушчанымі літарамі.

1. Парыў ветру рвануў з прыд..рожнай дзікай ігрушы хмару сч..рнелага лісця (*К. Чорны*). 2. Віка ст..яла каля

камп'ют..рнага ст..ла (А. Федарэнка). 3. Мы цярпліва сядзелі каля вогнішча і чакалі старшага лейт..нанта (І. Чыгрынаў). 4. Па рудаватай прыпяцкай в..дзе сярод палескіх б..лот бягуць два белыя кат..ры (В. Казько). 5. Старажытныя тураўскія кавалі з ж..леза ўмелі зр..біць усё, што дазв..ляла зр..біць т..хналогія таго часу (М. Ермакоў).

У некаторых словах са спалучэннямі літар *ро, ло* замест *о* не пад націскам пішацца літара *ы*: *крóў* — *кывáвы*, *гло́тка* — *глытóк*, а таксама ў словах *яблык*, *яблыня*, *яблычны*.

У адпаведнасці з беларускім літаратурным вымаўленнем у некаторых іншамоўных словах пішацца літара *ы*: *інжынер*, *канцылярыя*, *цырымонія*, *почырк*, *тывога* і інш.

57. Запішыце словы па-беларуску.

Хрестоматія, крошць, дравянны, інжэнер, кандытер, цена, лотэрея, глотать, тэхніцескі, трэвожны, чэрепаха, яблоко, фломастер.

Падкрэсліце ў словах арфаграмы-галосныя.

Назавіце словы, у якіх літара *я* абазначае два гукі.

58. Прачытайце тэкст. Якія падарункі рыхтавалі партызаны Радзіме перад Новым годам?

Партызанскі Новы год

Новы год адзначалі нават у тр..вожныя г..ды в..еннага ліхалецця. У партызанскім лагеры ўпрыгожвалі ёлку. «Цацкі» на ёй былі в..енныя: прывязвалі за в..ровачкі стрэляныя гільзы*, выкарыстоўвалі шышкі, што засталіся на дрэвах з восені.

Кожны партызанскі атрад думаў аб навагоднім п..дарунку, які ён зробіць Р..дзіме, — аб ба..вой аперацыі. На сходзе к..мандзір атрада зачытваў св..точны загад, у якім аб’яўлялася падзяка б..йцам.

Звычайна партызаны збіраліся каля вогнішчаў, у з..млянках і ўсп..міналі дав..еннае мірнае жыццё. Калі меліся музычныя інструменты, то ладзілі к..нцэрт. Гэта ўзнімала настрой і ўсяляла веру ў перамогу (*Паводле В. Канюта*).

Спішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары.

 Вусна перакажыце тэкст, дапоўніўшы яго апісаннем пачуццяў, якія перажывалі партызаны падчас святкавання Новага года.

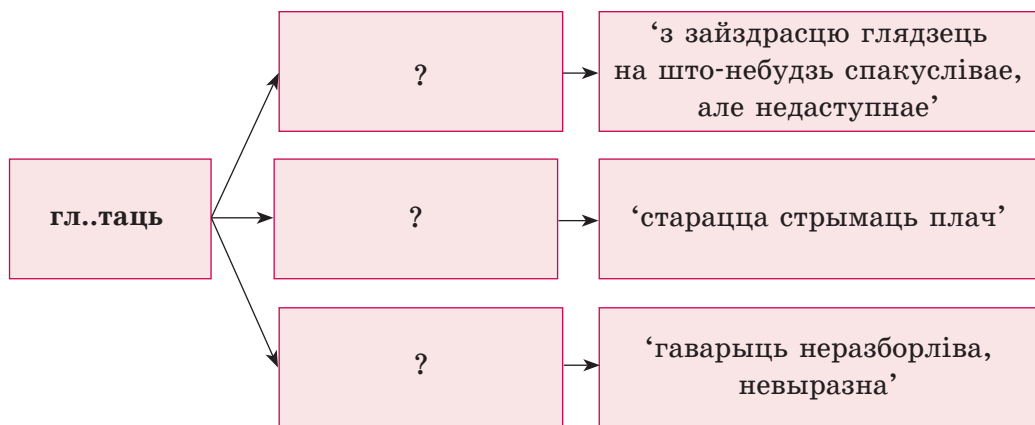
Д л я д а в е д к і: *любавацца, цешыцца, хвалявацца, турбавацца, трывожыцца, спадзявацца, марыць, верыць, ганарыцца.*

59. Выканайце тэставыя заданні па тэме «Правапіс галосных *о, э, а*».

60. Да дзеяслова падбярыце назоўнікі, каб атрымаліся выразы з прыведзенымі значэннямі.

Д л я д а в е д к і: *словы, слёзы, слінка.*

Складзіце і запішыце сказ з адным выразам (на выбар).

61. Выпішыце словы, у якіх прапушчана літара *э*. Растлумачце іх правапіс.

Інж..*нер*, р..*партаж*, ж..*ніх*, р..*спубліка*, Юпіт..*р*, ч..*мадан*, ..*підэмія*, сц..*нарый*, пр..*стыжны*, тр..*вога*, р..*клама*, вет..*ран*, р..*монт*, прынт..*р*, ..*нергія*.

§ 10. Вымаўленне і правапіс галосных *е, ё, я*

62. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль.

Растаў апошні, ужо брудны снег. Сонца, іграючы ў небе, яшчэ нясмела кідала на зямлю свае гарачыя промні, і тады ад зямлі падымалася лёгкая *пára*. Весела булькаючы, беглі, спяшаліся *невядома* куды малёнькія ручайкі. Займаць драўляныя домікі, зробленыя для іх чалавекам, прыляцелі шпакі (*Г. Васілеўская*).

Пракаменціруйце правапіс выдзеленых літар.
Растлумачце лексічныя значэнні слоў *пára* і *парá*.

Успамінаем і паўтараем

63. Устанавіце адпаведнасць паміж пунктамі правіла «Праваяпіс літар *е, ё, я*» і прыкладамі напісанняў.

1. У беларускай мове літара *ё* пішацца пад націскам.

2. У першым складзе перад націскам замест *е, ё* пішацца літара *я*.

3. У іншых ненаціскных складах *е* захоўваецца.

а) *белы* — *бялі́ць*,
лёд — *лядо́вы*

б) *цёплы*, *пялё́стак*

в) *белава́ты*, *ледаві́к*,
во́сень

Дапоўніце правіла прыкладамі з тэксту папярэдняга практыкавання.